

Oponentský posudek disertační doktorské práce
Mgr. Kateřiny J A N Ā Ā Ř Í K O V Ě: „Environmentální výchova na
prvním stupni ZŠ“

Stav environmentálního vzdělávání a výchovy na našich školách všech stupňů a typů není stále na dostatečné úrovni, i když je již řadu let diskutovaný jako závažný a velmi aktuální celospolečenský problém. Ve svém důsledku se to promítá do celkově nízké ekologické vzdělanosti našich občanů, a to bohužel nejen v nejrůznějších profesích, ale i v nejvyšších politických postech. Tato situace vyplývá z absence solidního pedagogického výzkumu, který by poukázal na mezery v teoretické rovině environmentálního vzdělávání a na základě toho stanovil konkrétní obsah příslušného učiva včetně metod a forem jeho realizace ve školní praxi. Je samozřejmé, že se zmíněné vzdělávání výrazně odvíjí již od základů vytvořených na 1. stupni základní školy, kdy se také počínají uvědoměle formovat postoje a jednání žáků. Lze proto jen uvítat téma, které si autorka disertace zvolila a dovedla do zdárného konce. **Vzhledem k uvedeným skutečnostem je možné téma považovat za aktuální a celospolečensky významné jak po stránce teoretického přínosu pro pedagogiku, tak i z pohledu jeho dopadu do školní praxe.**

Základem pro následné výzkumné řešení zvoleného tématu bylo stanovení **pedagogicko-vědeckého problému**, který vyplynul z dlouholeté zkušenosti autorky s environmentální výchovou na 1. stupni ZŠ a s potřebou přejít od intuitivně praktického pohledu k jeho řešení vědeckými metodami. V souladu se zvolenou výzkumnou **metodou zakotvené teorie** nebyla proto v práci vyslovena základní hypotéza, ale v rámci výzkumného pole položena **výzkumná otázka**. Ve své prvotní a nejobecnější formulaci si chtěla autorka vyjasnit, co vše je náplní environmentální výchovy na daném stupni ZŠ, což bylo následně doplněno o otázky „co do environmentální výchovy nepatří, které jsou klíčové faktory pro její realizaci a která témata jsou řešena nedostatečně“. Z takto pojatého a formulovaného problému se logicky odvíjejí i hlavní a dílčí **cíle práce**. Šlo především o vytvoření moderního pojetí environmentální výchovy na 1. stupni ZŠ, které by vycházelo z vývojových specifíků žáků, odpovídalo současným změnám v koncepci vzdělávání a reagovalo na měnící se projevy chování žáků a změny společnosti vůbec. K dílčím cílům pak náležel popis teoretických a praktických aspektů environmentální výchovy, výběr klíčových pojmů a stanovení jejich kontroverzních a málo známých míst.

Adekvátně stanoveným cílům řešeného problému byly voleny i **metody pedagogického výzkumu**. Zvláště možné je ocenit to, že autorka použila jako hlavní kvalitativní metodu zakotvené teorie, kterou v dílčích šetřeních doplnila kvantitativními výzkumnými sondami explorativního charakteru. Tato kombinace obou typů metod jistě přispěla i k celkově objektivnějším, a tím validnějším výsledkům a závěrům. Podklady získané kvantitativním výzkumem byly vyhodnoceny matematicko-statistickými metodami. Opominout nelze ani literárně historickou analýzu velkého množství publikací vztahujících se k řešenému tématu. Značně rozsáhlé bylo i **materiálové zajištění** výzkumu. Ten probíhal mezi více než 700 žáky, 20 experty na environmentální výchovu a 500 učiteli. Z toho se sedmi učitelkami byly realizovány pravidelné rozhovory a se čtyřmi učitelkami nepravidelně opakované rozhovory.

Celkový **rozsah** předložené disertace je značný. Zahrnuje 194 stran vlastní práce a dále 107 stran příloh (ty shrnují dílčí výzkumy). Textová část je doplněna grafy a několika dokumentačními fotografiemi. Formální zpracování rukopisu je na velmi dobré úrovni, sloh je srozumitelný a kultivovaný. **Struktura** a **obsah** práce odpovídá zvyklostem vědeckých

elaborátů tohoto typu, má logickou stavbu a tvoří ho všechny nezbytné kapitoly. V úvodní části disertace se autorka věnuje aktuálnosti tématu, jeho předpokládanému přínosu, cílům práce a obecným problémům otázek ochrany přírody a životního prostředí i historickému pohledu na formování české environmentální výchovy. Následný teoretický oddíl rozebírá environmentální výchovu z hlediska terminologického a obsahového a z hlediska jejího začleňování do výuky na různých stupních a typech škol. Tyto informace jsou dovedeny až do současných moderních metod, forem a prostředků, jimiž se environmentální výchova na školách realizuje. Za velmi cennou v této části považuji i literárně historickou rešerši s uvedením všech významných osobností u nás i ve světě, kteří se zmíněnou problematikou zabývali. Kapitola věnovaná metodologii výzkumu popisuje použité kvalitativní a kvantitativní metody výzkumu včetně charakteristiky respondentů a způsobu jejich výběru. Součástí této kapitoly tvoří statistické zpracování a analýza získaných dat. Čtvrtá kapitola shrnuje výsledky dílčích výzkumů a v diskusi je interpretuje. V závěrečném oddíle disertace autorka v podobě praktických výstupů vytváří paradigmatické modely environmentální výchovy včetně konceptu environmentální výchovy pro 1. stupeň ZŠ, odpovídá na položené výzkumné otázky a charakterizuje teoretický přínos práce. Za samostatnou zmínku stojí i výčet literatury a dalších informačních zdrojů. Autorka v něm prokázala velice dobrý přehled a orientaci a zároveň jím i doložila vlastní širokou publikační činnost v dané oblasti. Tato kapitola zahrnuje celkově 332 citací literárních zdrojů, z nichž více než 50 je cizojazyčných a 17 vlastních. Na všechny publikace jsou řádné odkazy v textové části disertace.

Kombinované metody kvalitativního a kvantitativního výzkumu přinesly celou řadu nových dílčích poznatků, které podle mého názoru jednoznačně přispěly k **obohacení pedagogické teorie**. K nejvýznamnějším výsledkům patří zcela jistě příspěvek k problému individualizace vzdělávání (dítě, jehož základní potřeby nebyly dlouhodobě respektovány, nebude v budoucnu umět respektovat potřeby slabších), dále pak příspěvek k teorii hodnocení (nevhodné hodnocení žáka demotivuje a brání zvnitřnění motivace), příspěvek k teorii ekonarologie a příspěvek k rozvoji environmentální etické výchovy. Práce novými pohledy zasáhla i do diskuse o měnícím se chování žáků (formulován požadavek nezbytnosti přizpůsobení metod environmentální výchovy změnám chování žáků) a do diskuse o spolupráci rodiny a školy (vyvozen závěr, že rozkol mezi rodinou a školou není nezbytný). K zajímavým poznatkům patří ještě objev a popis fenoménu zooasistence v pedagogickém procesu na našich ZŠ (vztah mezi rozšiřováním zooasistencí a zooterapií a procesem odcizování přírodě).

Doktorská disertace svými výstupy přispěla i do **oblasti společenské (školní) praxe**. Z navrženého konceptu environmentální výchovy připravuje autorka teoreticko-metodickou příručku environmentální výchovy pro učitele na 1. st. ZŠ (předpoklad vydání v r. 2009), dále zpracovala některá konkrétní témata, která ověřila na skupině žáků, v rámci ekonarologie navrhla tituly vhodné literatury s možností využití ve výuce, vytvořila několik projektů a modelových aktivit v rámci environmentální výchovy a ve fakultní nemocnici Motol se zapojila do přiděleného grantu se zaměřením na zooterapii a zooasistenci.

Přes zcela jednoznačné klady a přínosy disertační doktorské práce uvádím v následující části oponentského posudku některé drobné **připomínky**, ke kterým by se měla vyjádřit doktorandka během obhajoby, a dále i **dotazy** a **podněty** do diskuse:

1. Rukopis je po formální stránce na velmi dobré úrovni, ale i tak se v něm vyskytují některé drobné chybičky nebo nepřesnosti, např.:
 - při desetinném členění kapitol se nedělá za posledním číslem tečka (pouze u hlavní kapitoly - 2. ale 2.1.2)

- v obsahu na str. 9 – 11 je nejednotnost v grafické podobě nadpisu hlavních kapitol (str. 9 : 2. TEORETICKÁ ČÁST, na str. 10: 3. Metodologie)
 - zřídka se objeví překlep nebo vynechané písmeno, např.: na str. 74 „řestřané“ místo „křestřané“, gramatickou nepřesností je na str. 19 „kteří připouští...“ (má být „připouštějí“) – jak z naznačeného vyplývá, jedná se skutečně o nepodstatné drobnosti
2. V textu se někdy objevuje i v tisku často uváděné spojení „trvale udržitelný rozvoj“ (např. na str. 45). Jak se na něj autorka dívá ? Sám to považuji za chybné.
 3. Doktorandka správně v práci uvádí jako významné osobnosti školní environmentální výchovy Řeháka a Kulicha. Myslím si, že by si oba zasloužili v textu tučné písmo, jako ostatní. Dr. Kulich je např. autorem prvních učebnic environmentální výchovy pro 1. st. ZŠ. Seznámila se s nimi autorka (nejsou v literatuře), jaký má na ně názor ?
 4. Současná pedagogika sice opravdu považuje hodnocení známkami za překonané, ale sám jsem přesvědčen, že slovní hodnocení nemá náležitý motivační (spíše „přinucovací“) efekt. Zvláště v dnešní době všichni na vysokých školách pocítujeme pokles úrovně přípravy na středních školách a podle posledních výzkumů dokonce výrazně poklesla vzdělanost žáků v přírodních vědách v rámci evropských zemí (v matematice z 5. místa na 20., v biologii dokonce ze 4. místa na 20.). Jaký je názor autorky, když environmentální výchova s biologií přímo souvisí ?
 5. Měla by být příprava učitelů k výuce environmentální výchovy na ZŠ součástí biologické (přírodovědné) aprobace nebo samostatným studijním oborem (podobně jako např. výchovy ke zdravému životnímu stylu) ?
 6. Není problematika zooasistence na ZŠ v rozporu s hygienickými i bezpečnostními školními předpisy a normami ?
 7. Jak autorka pojímá potřebu diferenciaci mezi laickou a profesionálně zaměřenou environmentální výchovou ?

Shrnující závěry

Autorka předložené doktorské disertace prokázala způsobilost samostatné vědecké práce, tj. vytýčení celospolečensky významného a aktuálního pedagogicko-vědeckého problému, zvládla základy vědecké metodologie v daném oboru a projevila hluboké teoretické znalosti. Mimořádné úrovně dosáhla také její práce s odbornou českou i cizojazyčnou literaturou. Výsledky disertace, které jednoznačně naplnily stanovené cíle, jsou nejen přínosné pro teorii environmentální výchovy daného stupně základní školy, ale svými výstupy z dobře koncipovaného pedagogického výzkumu přispěly též ke konkrétní školní praxi. Náležité úrovně dosahuje i formální stránka posuzovaného elaborátu. Domnívám se proto, že disertační práce splňuje beze zbytku všechna příslušná přísná kritéria stanovená zákonem o vysokých školách č. 111/1998 Sb. § 47 a doporučuji, aby byl Mgr. K. Jančaříkové v případě úspěšné obhajoby udělen akademický titul Ph.D. v oboru pedagogika.

V Praze dne 10. prosince 2008

Doc. PhDr. Petr Dostál, CSc.,
katedra biologie a ekologické výchovy
UK v Praze – Pedagogické fakulty